

Nr 30.

*Av herr Molin i Dombäcksmark, om skrivelse till Kungl. Maj:t
angående åtgärder till beredande av en förbättrad ställ-
ning åt ägare av vissa avsöndrade lägenheter.*

En samhällsklass, på vilken statsmakternas uppmärksamhet hittills i mycket ringa grad riktats och vilken, så att säga, fullständigt kommit på efterkälken, då åtgärder från statsmakternas sida vidtagits för de stora sociala frågornas lösning, är den självägande jordbrukare- eller arbetareklass, som besitter jordbruks- eller bostadslägenheter, för alltid avsöndrade från i mantal satt jord. Att denna samhällsklass, såsom här nedan vidare skall visas, genom allehanda lagstiftningsåtgärder på ett minst sagt upprörande sätt nedtryckts under skatter och undantagsbestämmelser, torde få tillskrivas företrädesvis den olyckliga omständigheten, att den hittills saknat och måhända allt fortfarande kommer att sakna egna representanter, som kunnat inför statsmakterna framhålla dess belägenhet och krav på rättvisa och hänsyn. Genom denna motion har jag — ehuru själv ej tillhörande denna kategori av jordbrukare eller lägenhetsinnehavare — velat i rättvisans namn låta komma till Riksdagens kännedom de missförhållanden, varunder sagda proletariat lider.

Det sätt, på vilket lagstiftningen sökt lösa jordfördelningsproblemet i vårt land har — om man nu skall fälla ett allmänt omdöme — varit särdeles underhaltigt, och, i den mån utvecklingen gått framåt, har den ena bedrövliga bristen efter den andra framträtt. Men ej nog därmed, bristerna ha med sig dragit över landet och särskilt Norrland det mesta av de sociala missförhållanden, som nu existera. Sålunda torde numera ingen verklig kännare på området kunna förneka, att just de av staten själv stiftade ovisa lagarna om jordfördelningen äro roten och upphovet till den norrländska bondeklassens undergrävande genom bolagens jordförvärv och därmed uppkomna sociala vådor.

För att gå ännu längre tillbaka i tiden hava olägenheterna skapats genom jordens intima sammankopplande med beskattningen, så att jorden i stället för att kallas, betecknas och anses för jord, kallades, betecknades och ansågs blott och bart såsom skatteenhet eller del därav. Den mantalssatta jorden var av sådan beskaffenhet. Det kunde tyckas, att skattebeteckningen å jorden borde spelat ut sin roll, då grundskatterna avskrevos och utskyldigheterna började utgå efter annan grund: taxeringsvärdena, men lagstiftarna ägde ej förutseende att låta jordfördelningsslagarna anpassa sig efter de nya principerna utan höllo envist fast vid mantalet, som, ehuru förekommande i den äldsta jordeboken av 1542 trots alla ändrade förhållanden som därefter kommit till stånd i och med utvecklingens fortgång, ännu dags dato existerar och bringar oreda och virrvarr och icke att förglömma oerhörda kostnader för den jordägande befolkningen, så snart det gäller jordfördelning, skifte e. d.

Tidskravet framtvang en möjlighet att sönderdela jord utan anlitande av dyrbara lantmåteriförrättningar och tillskapades då avsöndringsförfarandet, därvid som garanti mot missbruk stadgades, att intet hemman fick avsöndra mer än en femtedel av hela sin ägovidd. Det är hart när otroligt, att en sådan bestämmelse någonsin kunnat vinna form av lag, så mycket hellre som lagstiftarne borde vetat, att den mantalssatta jorden genom lantmåteriförrättningar kunde uppdelas i så små bråkdelar som helst, att hemmanens areal kunde växla från tusentals hektar till teoretiskt sett hur små arealer som helst och att bestämmelsen om femtedelen såsom högsta tillåtna avsöndring från hemman, större eller mindre, alltså var av intet som helst värde åtminstone såsom garanti för vare sig att avsöndringarna skulle bli för stora eller att hemmannen skulle bli för små. Skälet till bestämmelsen torde vara att söka uti det förhållandet, att lagstiftarna saknade förmåga att anpassa beskattningen efter tidskravet, så att man hellre såg, att de s. k. avsöndringarna, som ej fingo mantal, blevo skattefria än att skattelagstiftningen lades om och en var jordbit, evad den var mantalssatt eller ej, fick utgöra sin tribut av skatter. För att emellertid icke äventyra, att den mantalssatta jorden skulle genom avsöndringar mista något väsentligt av sin skattekraft, lagstiftades om den beryktade femtedelen. Men meningen med anordningen, avsöndringsförfarandet, var också, av allt att döma, något annat, nämligen att därigenom tillskapa ett till ägarna av den mantalssatta jorden skattskyldigt proletariat. Då avsöndringarna under tiden, då alla skatter och onera huvudsakligen ålåg mantalet, praktiskt taget voro skattefria, var det tydligt,

att den mantalssatta jorden såsom vederlag för denna till synes ljuvliga frihet borde hava årliga avgälder från avsöndringsinnehavaren antingen i kontanter eller i dagsverken och in natura prestationer. Genom denna anordning var staten och det allmänna säkert om sitt, och ägarna till den mantalssatta jorden gynnades. Olyckligtvis utlämnades bestämmandet av storleken av de årliga avgälderna utan kontroll av staten åt hemmansinnehavarna själva, liksom det också utan kontroll överlämnades åt hemmansinnehavarna att avsöndra vilka ägor som helst av mantalssatta jorden, blott ägorymden ej översteg en femtedel av hemmanets hela areal.

Följden blev, att hemmansägarna i allmänhet till avsöndringar utlämnade och sålde allenast sådan jord, som till sin beskaffenhet var så dålig, att hemmansägaren själv ej ansåg sig hava någon nytta av densamma. Förutom viss köpesumma fordrades jämväl årlig avgäld och i många fall även suspension av dikningslagen och stängselförordningen på det sättet att dylikt i allmänhet helt och hållet vältrades på avsöndringsinnehavaren och hemmansägaren blev fri. I allmänhet fingo dessa avsöndringar s. k. skogsrättigheter, betesrätt o. d. på hemmannets skogsmark i mera eller mindre vidsträckt grad. Vilka ödesdigra följer denna bedrövlige låt-gå- eller bekvämlighetspolitik fått både för hemmansägarna och avsöndringsinnehavarna skall i det följande visas.

Genom de nya skattelagarnas tillkomst, varigenom stadgades, att skatterna ej längre skulle utgå efter mantal utan efter taxeringsvärden, blevo de från hemmanen gjorda avsöndringarna särskilt taxerade och på så sätt direkt skattskyldiga till stat och kommun. Men avsöndringarna förblevo icke desto mindre fortfarande skattskyldiga även till hemmanen. Ropen mot denna orättvisa lyckades göra sig så pass mycket hörda, att Riksdagen såg sig nödsakad taga saken under övervägande, och tillkom så lagen av den 25 maj 1905 rörande avgäld från avsöndrad lägenhet. Att inför Riksdagen referera denna lags allmänna bestämmelser torde vara överflödigt, men torde kunna fastslås, vad därom i riksdagsförhandlingarna skrivits eller ej, att lagen i fråga byggts på principen att, därest avgäld från avsöndrad lägenhet enligt de bestämmelser, Riksdagen funnit gott att bestämma, skulle befinnas överstiga det belopp, som kunde anses täcka avsöndringens andel av stamhemmanets allmänna utskylder vid tiden för upplåtelsen, den överskjutande andelen av avgälden skulle fastställas att fortfarande utgå till stamhemmanet och att denna överskjutande andel sålunda hade karaktären av ränta å ett vid tiden för upplåtelsen åtaget, för all framtid

hypotiserat skuldkapital. Ungefär samtidigt med denna avgäldslags tillkomst, varigenom statsmakterna trodde sig bereda den samhällsklass, som innehade avsöndringar från i mantal satt jord, avsevärd lättnad, ja, varigenom avgälderna skulle komma att i det närmaste bortfalla, vilket syntes framgå av den ifrågavarande lagens första paragraf och varigenom de allra flesta *narrats* att tro att så skulle ske, ändrades lagen om väghållningsbesvärets utgörande på landet, så att alla fastigheter av vad slag och beskaffenhet de vara månne blevo ålagda vägskatts utgörande och allmänna vägarnas underhåll. Sammanställningen av dessa båda för avsöndringsinnehavarna olyckliga lagar synes giva vid handen, att statsmakterna gävo med ena handen och togo med den andra. Återstår nu att se, hur verkligheten bevisat, att »gåvan» ej det ringaste motsvarade de nya skyldigheterna.

Det torde saknas motstycke i svenska lagstiftningens historia, att en lagstiftning så till den grad slagit bom som just avgäldslagen av den 23 maj 1905.

Ur det rikhaltiga material, som stått till mitt förfogande och som delvis skall företes inför vederbörande utskott, må här tagas några exempel.

1. Från ett hemman om 154,9430 har avsöndrades år 1893 en lägenhet om 4,2 har. Köpesumman var 1,350 kronor med rätt för avsöndringsrättsinnehavaren till mulbete för de kreatur, som å lägenheten kunde vinterfödas och att av vindfällan och torr skog årligen taga 10 lass långved av hemmanets skogsmark. Lägenhetsägaren förbands dels stängselskyldighet runt lägenheten (alltså en suspension av stängselförordningen) varvid ej av kontraktet framgår, att lägenhetsägaren har rätt att av hemmanets skog taga nödigt gärdselvirke, dels en årlig avgäld av 10 kr. Det är att märka, att lägenheten i vad angår jordens beskaffenhet är den sämsta, som på vida områden står att uppleta, enär ägorna uteslutande består av stenig grusbacke. Fastställelse av avgälden i fråga söktes år 1913 av hemmansägaren-bolaget. Av utredningen i ärendet framgick, att hemmanets uppskattade areal utgjorde 21,773 har och lägenhetens areal 0,4925 har. Enligt häradsskrivarens intyg utgingo vid tiden för avsöndringen utskylderna till kronor 31,69 för hemmanet. I övrigt utgingo inga utskylder efter mantalet, heter det i sagda intyg. Utskylderna till klockare och präst samma år voro tillhoppa kronor 48,54, men eftersom dessa utskylder icke utgingo efter mantalsräkning, medtogos de ej. Alltså bestämdes den andel av hemmanets allmänna utskylder, som belöpte sig å avsöndringen, enligt följande uträkning:

$$21,773: 0,4925 = 51,69 : X$$

$$X = 0,72.$$

Genom Konungens befallningshavandes utslag har avsöndringsrättsinnehavaren dömts att från och med år 1907 betala sagda summa årligen för all framtid. Ägaren till avsöndringen har alltså fått utbetala 7 års resterande avgälder med kronor 64:96 samt har att sedan årligen från och med 1914 utbetala kronor 9:28. Det torde verkligen kunna ifrågasättas, om avdraget: summa 72 öre kan anses såsom någon som helst »lättnad». Detta är vad statsmakterna givit av sina hävor åt den ifrågavarande avsöndringsrättsinnehavaren. Återstår att se vad statsmakterna tagit i gengäld. Avsöndringen är nu taxerad till 2,000 kronor, följaktligen deltagar densamma med 20 vägfyrk i vägs-katten. Då densamma år 1913 utgick med 40 öre per fyrk, måste avsöndringens rättssinnehavare utbetala 8 kronor i vägs-katt. Men ej nog därmed, han har också erhållit 79 meter landsväg att underhålla. Då ägaren till dessa »förmåner» saknar häst, måste han årligen leja och betala sådan och torde underhållet kunna uppskattas till minst 6 kronor årligen. För »gåvan» 72 öre har alltså sagda lägenhetsägare ålagts att enbart för vägväsendet gengälda med $8+6 = 14$ kronor, förutom skyldigheten att erlægga beivring i likhet med andra fastigheter. Rättvisa från fosterlandets sida så det förslår! Icke desto mindre saknar lägenheten nödigt husbehovsvirke.

2. Ett hemman om 186,5213 har verkliga och till 16,9726 har uppskattade ägor. En därifrån år 1892 för en köpeskilling av 3,000 kronor avsöndrad lägenhet om 18,9500 har verkliga och 0,9023 har uppskattade ägor. Avgälden 20 kronor. Utskylderna för stamhemmanet år 1892 efter mantalet kronor 61:51. Utskylderna till kommunens allmänna hus, klockare och präst voro kronor 19:55, men, eftersom dessa sistnämnda utskylder ej utgingo efter mantalet, medräknades de ej.

Ekvationen blev alltså:

$$16,9726: 0,9023 = 61,51: X$$

$$X = 3,28$$

Från avgälden	kronor 20:—
avräknades	» 3:28
och fastställdes avgälden till	kronor 16:73

Avsöndringen, numera taxerad till 4,000 kronor, utgör vägskatt efter 40 fyrk à 40 öre =	kronor 16: —
Därtill kommer in natura underhåll 134 meter landsväg, allra minst värderat till årligen	» 12: —
	<hr/> Summa kronor 28: —

»Gåvan» 3: 28. »Gengälden» 28: — förutom beivlingen. Reflektionerna göra sig själva. Ägaren till avsöndringen år 1913 ålagd att sedan 1907 betala 16: 73 om året. Alltså först i en summa kronor 117: 11 samt från och med år 1914 kronor 16: 73 om året.

Det torde vara överflödigt att framdraga flera exempel, då alla övriga fall, som kommit till min kännedom, äro likartade.

Vad som härutinnan mest frapperar är att varsebli, hurusom lagen den 25 maj 1905 kringskurit alla möjligheter för avsöndringsrättsinnehavarna att få någon väsentlig nedsättning i avgälderna. En sådan kringskärning är först och främst stadgandet, att jämförelsen mellan stamhemmanet och avsöndringen ej får ske efter den verkliga utan efter den uppskattade arealen. En annan åter, att endast sådana utskylder, som vid tiden för upplåtelsen åläge mantalet, få räknas med. Man torde med fog kunna framställa frågan: Var står det skrivet, att avgäldssystemet uteslutande avsåg att vara stamhemmanen till hjälp i utskylderna efter mantalet? Kan ej lika gärna antagas, att avgälderna skulle utgöra ett bidrag i alla stamhemmanets utskylder och onera, vägunderhåll m. m., varifrån avsöndringarna enligt äldre författning voro fria? Och varför ej taga hänsyn till de otaliga skyldigheter, såsom diknings- och stängselskyldighet, underhåll i byvägar m. m., som stamhemmanen befriade sig ifrån och i avhandlingarna vältrade över avsöndringarna?

Ju mindre avsöndringen är i förhållande till stamhemmanet dess mindre avdrag erhålles. Detta kan dock uttryckas så: ju fattigare lägenhetsägaren är, dess mer skall han klämmas efter. Och denna lag skall vara stiftad av representanterna för ett fritt folk. Det förefaller otroligt, men är tyvärr sant. Hånet synes rent av lysa fram i de exempel jag tagit mig friheten att framdraga.

Själva jämförelsen mellan å ena sidan stamhemmanet och å andra sidan avsöndringen vilar för övrigt på alldeles orättvis grund. Ty »jämförelsen» måste bli haltande, då man ej jämför likartade saker. En jämförelse är först då på sin plats, då alla omständigheter tagas med i räkningen. Alltså borde jämförelsen, om någon rättvisa fått göra sig gällande, omfatta å ena sidan stamhemmanets fördelar såsom mantalssatt

jord med andel i och avkomst av samfälligheter, dess i vissa fall erhållna befrielse från diknings- och stängselskyldighet m. m. och dess nackdelar tillfölje upplåtelsen, och å andra sidan avsöndringens fördelar och olägenheter, varvid hänsyn icke blott och bart borde tagas till förhållandena den tid avsöndringen uppläts utan jämväl till de förhållanden som nu råda, varvid särskilt den lättnad bör skärskådas, som tillkommit stamhemmanet därigenom att avsöndringarna i likhet med stamhemmanen numera utbetala bevillnings- och vägs katt och ombesörja in natura landsvägsunderhåll.

Med all rätt anse sig innehavarna av avsöndringar i allmänhet vara framför andra medborgare nedtryckta av skatter och godtycke, och detta har alstrat bittert hat mellan hemmansägareklassen i gemen och den klass som besitter avsöndringar. En källa till ständiga strider äro även de s. k. skogsrättigheterna, som från nationalekonomisk och forstlig synpunkt stå under all kritik. Hemmansägarna se med ovilja dessa rättigheter och avsöndringsägarna söka naturligtvis att, så långt möjligt är, utnyttja dem. Hatet och bitterheten gör sitt till att förvärpa det onda. Fall hava sålunda inträffat att hemmansägare kalhuggit sina skogsmarker på det att avsöndringsrättsinnehavaren ej skall kunna uttaga sina rättigheter. Häremot torde kunna invändas att den förfördelade möjligen skulle äga att utverka avverkningsförbud. Men tages i betraktande, att den förfördelade parten i regel är i högsta grad ekonomiskt svag, te sig de lagliga medlen i annan dagar, vartill kommer ovissheten huruvida det verkligen låter sig göra att i sak genom påkallandet av avverkningsförbud komma någon vart. För min del betvivlar jag att nuvarande lagstiftning ens tillåter en s. k. nyttjanderättsinnehavare att begära och erhålla avverkningsförbud. Fall hava åter inträffat, att avsöndringsrättsinnehavare med stöd av sina skogsrättigheter hanterat skogen på ett minst sagt hänsynslöst sätt. Det radikala medlet vore en lagstiftning, som ginge ut på att tillförsäkra alla s. k. skogsrätter egna skogsskiften, vare sig parterna önskade denna anordning eller ej. Ehuru jag av princip är för en sådan anordning, skulle jag dock under nuvarande förhållanden bestämt motsätta mig att en lag av sådan beskaffenhet stiftas. Detta av det enkla skälet, att våra lantmätare icke äro forstligt utbildade och följaktligen sakna förutsättningar för att rättvist och sakkunnigt bedöma, huru skogsrättigheter skola utbytas mot egna skogsskiften. Av erfarenhet från dylika för rättningar, som framtvungits i sammanhang med laga skifte, vet jag vilken rent av ohygglig brist detta är, vadan jag anser, att en lag om tvångsavlösning, utan betryggande garantier mot godtycke och sak-

okunnighet, skulle bliva övervägande till nackdel än fördel för skogsrättigheternas innehavare. Därmed är dock ej sagt, att intet borde göras för saken. Främst måste tillses, att lantmätarna i gemen hädanefter jämväl blevo forstligt utbildade. Vidare borde vid en ny lags antagande om tvångsavlösning tillses, att både den teoretiska och praktiska skogsvårdssakkunnigheten inom orten finge behöfligt inflytande vid förrättningarna. Och icke minst viktigt är, att kostnaderna för förrättningarna icke bliva så stora och avskräckande. Då staten själv ytterst är ansvarig för de uppkomna missförhållandena, synes det mig rättvist att också staten träder emellan och kostnadsfritt för parterna ordnar denna sak.

Att lantmäteriväsendet skall underhållas huvudsakligast av dem som behöva anlita lantmäteriförrättningarna är en orättvisa gentemot den jordägande befolkningen, åt vilken orättvisa ej nog starka epitet kunna väljas. Det är ingen rättvisa, att samma jordbrukareklass, som jämte alla andra samhällsklasser bidrager i statens ämbetsmäns löner, själv så gott som uteslutande måste underhålla lantmäteriväsendet. Statens sätt att vältra det dyrbara, i många fall ända till ruin ledande lantmäteriet på den jordägande befolkningen, torde kunna anses vara själva roten och upphovet till de nu rådande olidliga missförhållandena med jorduppdeleningen och dess här ovan i korthet angivna konsekvenser.

Visserligen har lantmäteriväsendet omorganiserats och lantmätarna satts på ordinarie stat, men denna åtgärd från statsmakternas sida har föga eller intet verkat i riktning att förbilliga lantmäteriförrättningarna för den jordägande befolkningen.

I en annan motion till årets Riksdag ämnar jag m. fl. upptaga denna för hela Sveriges jordbrukande befolkning oerhört viktiga fråga.

Härförutom anser jag böra fästa Riksdagens uppmärksamhet på den samhällsklass levnadsförhållanden, varom här är fråga. Umbäranden och fattigdom hava satt sin stämpel på densamma, och en inblick uti deras förhållanden, som bära dagens tunga och hetta för att med knapp och ytterlig nöd livnära sig och sin familj av det som tilläventyrs återstår, sedan alla skatter till stat, landsting, väghållningsdistrikt, kommunen och — hemmansägaren blivit betalda, borde mana Riksdagen att uppfatta det såsom en helig plikt att ingripa och åstadkomma rättvisa. Detta är så mycket mera på sin plats, som man i dessa tider på sina håll söker kvacksalva fram försvarsvilja och ökad värnplikt.

Avgälderna från de redan dem förutan hårt betungade avsöndringsrättsinnehavarna måste bort. Det är, synes mig, en nationell van-

ära att låta avgälderna fortfara att utgå. I de fall, stamhemmanen i sådant avseende verkligen skulle bli lidande, sedan rättigheter och skyldigheter omsorgsfullt blivit avvägda, är det statens plikt att bekosta avlöningen, då staten själv ytterst råar för det hela och rättvisligen borde taga konsekvenserna av sin egen lagstiftning.

Slopandet av avgälderna bör ske efter hela linjen även sådana avgälder, som redan »lagligen fastställts», vadan en ny lagstiftning i ämnet borde hava retroaktiv verkan. Om det ej torde kunna ifrågasättas, att hemmansägarna skola återbetala de avgälder, som uttagits på laglig väg sedan 1907, så borde dessa pengar vid slutuppgörelsen tagas med i räkningen såsom ett plus till alla de skäl, som tala för att de vidrigt orättvisa avgälderna böra avskaffas åtminstone för framtiden.

Det rötsår på vår nationalekonomi, som de s. k. skogsrättigheterna kunna betecknas, måste jämväl bort, detta i stamhemmanens, avsöndringarnas och i statens eget sanna intresse. Dessutom är det statens oavvisliga plikt att vidtaga åtgärder i övrigt, som kunna leda till att jämväl den klass, som är hänvisad att draga sig fram på ej mantalsatt jord, blir i stånd att leva en människovärdig tillvaro inom landet. Ägnat att väcka ej ringa förvåning är, att denna samhällsklass icke alls blivit omnämnd i den eljest så gedigna utredning om emigrationen, som professor G. Sundbärg nyligen avlämnat. Ej minst därför torde det ej nu vara en dag för tidigt, att uppmärksamheten äntligen fästes på densamma. Därest, såsom jag vågar hoppas, Riksdagen bifaller min hemställan, att en grundlig utredning genom Kungl. Maj:t kommer till stånd rörande ovan antydda missförhållanden, vore det av synnerlig vikt, att representanter för de samhällsklasser frågan företrädesvis gäller finge tillfälle att deltaga i utredningsarbetet. Eljest är det att befara, att resultatet av utredningen skall bli tämligen kient.

På grund av det anförda hemställes,

att Riksdagen måtte i skrivelse till Kungl. Maj:t anhålla, det Kungl. Maj:t täckes verkställa utredning om på vad sätt den samhällsklass, som utgöres av ägare till lägenheter, för alltid avsöndrade från i mantal satt jord, må genom undanröjandet av ovan anmärkta missförhållanden tillförsäkras möjlighet att fortbestå och till Riksdagen fortast möjligt avlämna de förslag, som av utredningen kunna föranledas.

Stockholm den 21 januari 1914.

Emil Molin.
Dombäcksmark.